

დასავლეთი ქართულ ცნობიერებაში

შესავალი

ქართველები რომ „აზიელები“ არა ვართ, ჩვენთვის დღესავით ნათელია. ამასთან ადვილი შესამჩნევია მუდმივი სურვილი - ვიწოდებოდეთ „ევროპელებად.“ ამ დღეზე ბანალურს დღეს ძნელად თუ ვიპოვით რამეს, ვინმეს მონათვლა „აზიატად“ კი სულაც არ არის პიროვნებისადმი სიმპათიების გამოხატვის ნიშანი. ჩვენთვის ერთმნიშვნელოვნად ცხადია - ჩვენ ევროპელები ვართ (მთელი რიგი „ნიშნების“ გამო) და არა მარტო არა ვართ „აზიელები,“ არამედ ცუდია კიდევ იყო „აზიელები.“

დასავლეთი და აღმოსავლეთი - კაცობრიობის ცნობიერებაში არსებული მუდმივი თაობიციანობა - წარმოგვიდგება ორი განსხვავებული კულტურული სივრცის სახით. თავისთავად ეს დაყოფა, რა თქმა უნდა, პირობითია, რადგან არც ერთი მათგანი არ წარმოადგენს ეთნიკური (და, შესაბამისად, კულტურული) თვალსაზრისით ერთგვაროვან სივრცეს. მეტიც, ისინი სწორედ ერთმანეთთან მიმართებაში ყალიბდებიან მეტნაკლებად მკაფიოდ გამოკვეთილ მთლიანობად. ამ ორი სამყაროს ტიპოლოგია და მეცნიერული შესწავლა მთლიანად დასავლური სამყაროს ინიციატივით, რამაც ბევრი რამ განსაზღვრა მათზე შეხედულების ფორმირების თვალსაზრისით. ეს შეხედულება ხშირად არ თანხვდებოდა არსებულ სინამდვილეს (ეს განსაკუთრებით აღმოსავლეთზე ითქმის). ამ საკითხზე საუბრისას არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ გ. ვ. ფ. ჰეგელს. ჰეგელის მიხედვით, აბსოლუტური გონი თავის პირველად გამოვლინებას აღმოსავლეთში პოუვებს, აქედან იწყება მისი ევოლუციის გზა, რომელიც სრულდება დასავლეთში. რადგან ამჯერად ჰეგელის კონცეფციის დეტალური ანალი-

¹ თვითონ ასეთი უარყოფითი სტერეოტიპის გაჩენა, როგორც არის „აზიატი,“ რუსეთის გავლენის შედეგი შეიძლება იყოს. რუსულ კულტურაში ასეთი სტერეოტიპის შემჩნევა რთული არ არის. საკმარისია თუნდაც XIX ს-ის რუსული ლიტერატურის განხილვა (სწორედ ამ პერიოდთან განიცდის ქართული კულტურა რუსულის მძლავრ გავლენას).

ზი ნაშრომის ინტერესებს სცილდება, უბრალოდ იმის თქმით შემოვიფარგლებით, რომ მან მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა შემდგომი პერიოდის შეხედულება ამ საკითხზე. კ. იასპერსთან კი უკვე დგას აღმოსავლეთისა და დასავლეთის წარმოშობის საფუძვლებისა და დროის განსაზღვრის, აგრეთვე, რაც ყველაზე საინტერესოა, ამ ორი სივრცის შერწყმის შესაძლებლობის საკითხები.

იმ გარემოებამ, რომ აღნიშნული თემატიკის შესწავლა დასავლეთში მიმდინარეობდა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თავისებური დადი დაასვა მას. აღმოსავლეთი მიიჩნეოდა ჩაკეტილ, ფუნდამენტურ, ტრადიციებში ჩაკერულ, არაპროგრესირებად კულტურულ სივრცედ, რომლისთვისაც უცხოა დემოკრატიული პრინციპები. ყოველივე ამან გამოიწვია არადასავლელ ავტორთა უარყოფითი რეაქცია. ზოგიერთ შემთხვევაში ამ ნაშრომების არსებობის ფაქტი უფრო საინტერესოა, ვიდრე მათი შინაარსი (მაგალითად, ა. ა. მაზრუი ნაშრომში „ისლამი და დასავლური ფასეულობები“ დასავლეთს ედავება თანამედროვე დასავლური სამყაროს ისეთი ფუნდამენტური ფასეულობების პირველადობაში, როგორცაა საარჩევნო უფლება, ქალთა უფლებები, სიტყვის თავისუფლება და სხვ. იგი აღნიშნავს, რომ „განსხვავებით სხვა მსოფლიო კულტურებისა და რელიგიებისაგან (აქ მაზრუი, ალბათ, პირველ რიგში დასავლეთს გულისხმობს - თ. კ.), ისლამს გააჩნია განსაკუთრებული იმუნიტეტი ნაციონალიზმის, კომუნიზმის, რასიზმის, გენოციდის და აგრეთვე შიღის გაკრცელებისა და ძლიერი ნარკოტიკების მოხმარების წინააღმდეგ“.²

სხვა შემთხვევაში (ს. ჰ. ნასრი, „დასავლურ და ისლამურ ცივილიზაციათა პრინციპების შეჯახების შესახებ“) ვხვდებით თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის მძაფრ კრიტიკას. აღინიშნება, რომ მოდერნიზაციის მოძალების წინაშე დასავლელი ნაკლებს კარგავს, მაშინ როდესაც აღმო-

² Мазруи А. А. Исламские и западные ценности. // РЖ "Социальные и гуманитарные науки. Зарубежная литература," сер. 9, 1999, № 3, с. 28.

სავლეთის მიერ დაგროვილი სულიერი სიმდიდრე განადგურების მუდმივი საფრთხის წინაშეა დასავლეთის მხრიდან. თანამედროვე მუსლიმს არ შეუძლია მუდმივად არ აწარმოოს ჯიჰადი თავის თავსა და გარემომცველ სამყაროში ამ განძის დასაცავად. ამავე დროს ხდება ხაზგასმა იმ კულტურული გაორებისა, რომელსაც განიცდის მუსლიმი ასეთ ვითარებაში.³

თუ დავუბრუნდებით აღმოსავლეთ-დასავლეთის პრობლემას, უნდა აღვნიშნოთ, რომ დასავლეთი, აღმოსავლეთისაგან განსხვავებით, უფრო ადვილად აღიქმება თავისთავად ერთობად, რადგან ინტეგრირებული დასავლეთის ტრადიციას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. აღმოსავლეთის ერთგვაროვან სივრცედ განხილვა კი სამართლიანად ექვემდებარება კრიტიკას. .ჯ. სტიდმანი სრულიად უარყოფს დასავლეთ-აღმოსავლეთის დიქოტომიას. მისი აზრით აღმოსავლეთზე, აზიაზე არ შეიძლება საუბარი, როგორც რაიმეგვარ ერთობაზე, რადგან იგი შედგება „სუბკონტინენტური ცივილიზაციებისაგან“: „შორეულაღმოსავლური, ინდური და ისლამური“.⁴

მიუხედავად ამისა, მაინც ხდება ძალიან პირობითი მახასიათებლების შერჩევა, რომლებითაც განასხვავებენ დასავლურ ან აღმოსავლურ კულტურებს.

დასავლეთისა და აღმოსავლეთის კულტურულ მახასიათებლებს შემდეგნაირად ავგუფებენ:

დასავლეთი	აღმოსავლეთი
მატერიალიზმი	სულიერება
რაციონალურობა	ინტუიტიურობა
ხელოვნურობა	ბუნებრიობა
ბუნების	ბუნებასთან
დამორჩილება	ადაპტაცია
ინდივიდუალიზმი	პიროვნულობა
სამართალი	დათრგუნვა
ნება	მორალი
ანთროპოცენტრიზმი	ფატალიზმი
დინამიზმი	თეოცენტრიზმი
თანასწორობა	ინერტულობა
	დაქვემდებარება

³ Наср С. Х. О столкновении принципов западной и исламской цивилизаций. // Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия. М., 1998.

⁴ Стивдман Дж. Миф об Азии. // Сравнительное изучение цивилизаций. М., 1998, с. 261.

ისტორიული მახასიათებლები ასეთია:

დასავლეთი	აღმოსავლეთი
ისტორიზმი	აისტორიზმი
სწორხაზოვანი დრო	ციკლური დრო

რა თქმა უნდა, ძნელი წარმოსადგენია არათუ მთელ ცივილიზაციას, არამედ ერთ კონკრეტულ კულტურასაც კი იდეალურად მიესადაგოს ეს მახასიათებლები, მაგრამ თუ რომელიმე კულტურა მეტ-ნაკლებად პასუხობს ერთ ან მეორე „მოთხოვნებს“, საშუალება გვქმდება ტიპოლოგიურად განვსაზღვროთ ესა თუ ის კულტურა.

დასავლეთ-აღმოსავლეთის ოპოზიციის არსებობას ჩვენი ქვეყანა მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე, შეიძლება ითქვას, საკუთარ ტყავზე გრძნობდა. ის ხან ერთი მხარის გავლენის სფეროში გადანაწილდებოდა, ხან მეორის. შესაბამისად, მან შეისისხლხორცა, ერთის მხრივ, ძალდატანების, მეორეს მხრივ კი - საკუთარი ინიციატივის გზით, ორივე სამყაროსათვის დამახასიათებელი კულტურული პარადიგმები.

როგორც ვხედავთ, ზემოთ მოყვანილ მახასიათებლებიდან ქართული კულტურა თუ ერთგან დასავლურობის მახასიათებელს აკმაყოფილებს, სხვაგან ასეთივე წარმატებით - აღმოსავლურისას, ხან კი არც ერთს და არც მეორეს.

თანამედროვე ეტაპზე, უახლესი პოლიტოლოგიური თეორიის თანახმად, მსოფლიო წესრიგის განმსაზღვრელი დიდ საზოგადოებათა - ცივილიზაციათა ურთიერთობა იქნება. აქედან გამომდინარე, აქტუალური გახდა საკუთარი ცივილიზაციური კუთვნილების გამორკვევა იმ კულტურებისათვის, რომლებიც ჯერჯერობით არც ერთ დიდ საზოგადოებაში არ არიან ინტეგრირებულნი, ვისი ცივილიზაციური კუთვნილება იცვლებოდა ისტორიის მანძილზე და ვინც, რაღაც მიზეზების გამო, განსაზღვრულ პერიოდში ჩართული იყო კულტურათა გარკვეულ, შესაძლოა შემთხვევით ერთობაში.

ტრადიციული და ინოვაციური კულტურები და ქართული კულტურა

ზემოთმოყვანილი მახასიათებლების გარდა, კულტურებს ასხვავებენ კიდევ ერთი

საინტერესო ნიშნით - ტრადიციულობის და ინოვაციურობის თვალსაზრისით. ამ მონაკვეთში შევეცდებით განვსაზღვროთ კულტურათა რომელ ტიპს შეიძლება მიეკუთვნოს ქართული კულტურა, რაც საშუალებას მოგვცემს გამოვარკვიოთ, რომელ ცივილიზაციას შეიძლება მიეკუთვნოს ის, ან ვნახოთ, რომელი მათგანის მიმართ ამჟღავნებს მეტ მიდრეკილებას. მაგრამ ამისათვის ჯერ საჭიროა განვსაზღვროთ, რას ნიშნავს „ტრადიციული“ და „ინოვაციური“ კულტურა, მანამდე კი თვითონ ცნებები „ტრადიცია“ და „ინოვაცია.“

ტრადიციის ქვეშ იგულისხმება სოციალური და კულტურული მემკვიდრეობის ელემენტები, რომლებიც არა მხოლოდ გადაეცემიან თაობიდან თაობას, არამედ ნარჩუნდებიან ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, მრავალი თაობის ცხოვრების მანძილზე. ტრადიცია განსაზღვრავს არა მარტო იმას, რა გადაიცეს მემკვიდრეობით, არამედ იმასაც, თუ როგორ გადაიცეს იგი. ეს ტერმინი გამოიყენება ქცევის წესებისა (სტრუქტურის) და რწმენების ხასიათის თითქმის იდენტურ ფორმებში განმეორებადობის აღსაწერად და ასახსნელად. ინოვაციის ქვეშ კი იგულისხმება ახალი ტექნოლოგიებისა და ქცევის ახალი მოდელის ფორმირების მექანიზმი. ინოვაციები ქმნიან წინაპირობას სოციალურ კულტურული ცვლილებებისათვის.

მეცნიერები, უმრავლეს შემთხვევაში, განასხვავებენ რა კულტურათა ამ ორ ტიპს, პირველის ქვეშ გულისხმობენ არქაულ საზოგადოებებს ან ძველ ცივილიზაციებს, როგორც დასავლურ, ისე აღმოსავლურ კულტურებს განვითარების კაპიტალიზმამდე ეტაპზე. ჩვეულებრივ, ტრადიციულ საზოგადოებებს განსაზღვრავენ როგორც სტატიკურს, რომლისთვისაც დამახასიათებელია დიფერენციაციისა და სპეციალიზაციის, აგრეთვე ურბანიზაციის ნაკლები ხარისხი. პოლიტიკური თვალსაზრისით, ტრადიციულ საზოგადოებებს აღწერენ როგორც დამყარებულს „ტრადიციული“ ელიტის ძალაუფლებაზე, რომელიც მართავს ამა თუ იმ „ზეციური მანდატის“ საფუძველზე. ტრადიციული საზოგადოება შეზღუდული იყო კულტურული პორიზონტებით, რომელსაც ტრადიცია ამყარებს. ამგვარად, ტერმინი „ტრადიციული“ გამოიყენება იმ საზოგადოებების აღსანიშნავად, რომლებიც განიცდიან შედარებით ნელ გარდაქმნებს, იმ საზოგადოე-

ბებს რომელთათვისაც დამახასიათებელია საქმიანობის ლეგიტიმაცია წარსულზე დაყრდნობით. პიროვნება ტრადიციულ კულტურებში რეალიზდება მხოლოდ მისი რომელიმე კორპორაციისადმი მიკუთვნების შედეგად და უმრავლეს შემთხვევაში იგი მკაცრად არის მიმაგრებული ამა თუ იმ სოციალურ ჯგუფთან.

ინოვაციური კულტურების ქვეშ, რომელსაც აგრეთვე „მოდერნიზტულს“ და „ტექნოგენურსაც“ უწოდებენ, გულისხმობენ საზოგადოებებს, რომელთათვის დამახასიათებელია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, თავისუფალი საბაზრო წარმოება, კონსტიტუციური საპარლამენტო დაწესებულებები და პირადი თავისუფლება. ეს ყოველივე კი დამახასიათებელია დასავლური ცივილიზაციისათვის. ზემოთ აღნიშნული ელემენტები შეიძლება ფუნქციონირებდნენ რომელიმე არადასავლურ საზოგადოებაში, რის გამოც ის აგრეთვე მოდერნიზტულ საზოგადოებად მიიჩნევა. ინოვაციური თუ მოდერნიზტული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელია დიფერენციაციის, ურბანიზაციის, განათლების მაღალი დონე და ინფორმაციის საყოველთაობა. პოლიტიკური თვალსაზრისით, მოდერნიზტული საზოგადოება ემყარება მასების ფართო მონაწილეობას, რომელიც არ ღებულობს ლეგიტიმურობის ტრადიციულ პრინციპებს და მთავრობას აკისრებს პასუხისმგებლობას ეფექტურობის თვალსაზრისით. ინოვაციურ საზოგადოებას, ტრადიციულისაგან განსხვავებით, ახასიათებს კულტურული დინამიკა და ორიენტაცია ცვალებადობებსა და ნოვაციებზე. მისი თავისებურება და ძირითადი ფასეულობაა ინდივიდუალიზმი, რაც გულისხმობს პიროვნების თავისუფლებებისა და უფლებების პატივისცემას, აგრეთვე ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის პრინციპს. პიროვნება განიხილება ყოველგვარი ერთობისაგან დამოუკიდებლად.

ჩვენის აზრით, კულტურათა ტრადიციულობა ან ინოვაციურობა ძირითადად განისაზღვრება კულტურათა ხასიათის თავისებურებით: ერთი მხრივ, მისი მიდრეკილებით ტრადიციათა შენარჩუნებისაკენ, წარსულისაკენ, მეორე მხრივ, მისწრაფებით სიახლისაკენ, ცვლილებებისაკენ. ალბათ, არ შეიძლება ტრადიციული ვუწოდოთ ყველა საზოგადოებას, რომელიც ინდუსტრიამდე პერიოდს განეკუთვნება. მოდერნიზტული საზოგადოების წარმოშო-

ბა დასავლეთში შესაძლებელი გახდა აქ მანამდე ინოვაციური საზოგადოების არსებობის გამო, დასავლეთში საზოგადოება ინოვაციური იყო კაპიტალიზმამდე ზანაშიც. ამდენად, ალბათ, არ არის საჭირო ისტორიის დაყოფა ტრადიციული და ინოვაციური კულტურების ზანად. ისინი შეიძლება დროში თანაარსებობდნენ. გარდა ამისა, უნდა განვასხვავოთ ცნება „მოდერნიზებული“, რომელიც გულისხმობს თანამედროვე ეტაპზე დასავლურ სამყაროში წარმოქმნილ კულტურულ ტიპს „ინოვაციური“ კულტურებისაგან, რაც არის კულტურის თვისება, ბუნება, იყოს ორიენტირებული სიახლეზე. აქედან გამომდინარე, ზმირად ტრადიციული საზოგადოებების მოდერნიზაცია უდრის ვესტერნიზაციას ინოვაციურობის გარეშე.

საქართველო თანამედროვე ეტაპზე ორიენტირებულია დასავლეთზე. საინტერესოა, ინოვაციურობის თვალსაზრისით რამდენად შეესაბამება ქართული კულტურის ხასიათი დასავლეთისას.

საზოგადოების ხასიათის კვლევის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალებაა რელიგია. რელიგია ჩვენ და დასავლეთს გვაქვს საერთო, თუმცა თვისობრივად განსხვავებული. დასავლური, განსაკუთრებით პროტესტანტული რელიგია უფრო დინამიკური აღმოჩნდა, ვიდრე მართლმადიდებლური და, მათ შორის, ქართული, რაც შეიძლება მივიჩნიოთ ქართული საზოგადოების მეტი კონსერვატიზმის მაჩვენებლად დასავლურთან შედარებით, თუმცა თვითონ არჩევანი, რომელიც ქართულმა საზოგადოებამ გააკეთა ქრისტიანობის სასარგებლოდ, უკვე დინამიკურობის მაჩვენებელია, რაც ნაკლებად ახასიათებს ტრადიციულ კულტურებს. დასავლურ საზოგადოებაში დინამიკურობის და ცვლილებების მაღალი ტემპის მაჩვენებელი იყო ნი-იანი წწ. ახალგაზრდული მოძრაობა, რაც ჩვენთვის კონტრკულტურის სახელითაა ცნობილი. ეს არის წმინდა დასავლური ფენომენი, რომელიც დამახასიათებელია ინოვაციური ტიპის კულტურისათვის. ტრადიციულ კულტურებში, მათი ბუნებიდან გამომდინარე, ასეთი მოვლენის წარმოქმნა თითქმის წარმოუდგენელია. ჩვენის აზრით, ლაშავიორგისა და მისი ჯგუფის პროტესტის შინაარსი სწორედ კონტრკულტურა იყო. ასეთ შემთხვევაში ქართული კულტურა არ შეიძლება დავახასიათოთ როგორც ტრადიციული, რომელიც ამკვიდრებს მხო-

ლოდ იმას, რაც პასუხობს „ტრადიციების სულს.“

მიუხედავად ამისა, არც ქართული კულტურის სრულ ინოვაციურობაზე შეიძლება საუბარი. ქართულ კულტურაში, ინოვაციურისაგან განსხვავებით, ინდივიდი ყოველთვის განიხილება და მისი რეალიზება ხდება რომელიმე ვიწრო თუ ფართო ერთობაში ან რამდენიმე მათგანში ერთად.

ტრადიციულობისა და ინოვაციურობის თვალსაზრისით, ქართული კულტურა შეიძლება განვიხილოთ როგორც მარგინალური, ისევე როგორც მიღებულია დღეს მისი განხილვა ცივილიზაციური კუთვნილების თვალსაზრისით. მაგრამ ეს ყოველთვის ასე არ უნდა ყოფილიყო. საქართველომ, შეიძლება ითქვას, დაკარგა ცივილიზაციური თანამომძეები, რომელთაგან ზოგი საერთოდ გაქრა, ზოგმა კი განვითარების სხვა გზა განვლო საქართველოსგან განსხვავებული ისტორიული პირობების გამო.

რაც შეეხება საქართველოს მარგინალურ სტატუსს, ეს გარკვეული თვალსაზრისით, შეიძლება ხელსაყრელიც იყოს, რადგან ასეთ შემთხვევაში იმთავითვე იხსნება მძაფრი კულტურული გაორების საშიშროება, რასაც, ნასრის აზრით, ადგილი აქვს ირანის მოდერნიზირებად საზოგადოებაში.

ქართული საზოგადოების „დასავლურად“ დანახვის სურვილმა განაპირობა ის, რომ მოხდა ქართულსა და დასავლურ საზოგადოებებს შორის არსებული საერთო ნიშნების მნიშვნელობის გაზვიადება, მაგრამ, ამასთან ერთად, დაფიქსირებულია ის ძირეული განსხვავებებიც, რომლებზეც შევარჩევთ თქვენს ყურადღებას.

როდესაც ვსაუბრობთ დასავლეთზე, ვგულისხმობთ პროტესტანტული (განსაკუთრებით პურიტანული) მსოფლმხედველობის მიერ განსაზღვრულ ცნობიერებას (ამით, რა თქმა უნდა, არ ვგულისხმობთ იმას, რომ თანამედროვე დასავლეთი მხოლოდ ამ ტრადიციას ემყარება, უდაოდ ძალიან მნიშვნელოვანია ანტიკური მემკვიდრეობა და კათოლიკური სამყაროსათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი). მისგან ჩვენ, პირველ რიგში, განგვასხვავებს ე.წ. „პატერნალისტური ცნობიერება“, რაც გულისხმობს ადამიანის მიერ საკუთარ კეთილდღეობაზე პასუხისმგებლობის დაკისრებას სხვაზე, მფარველზე - „პატრონზე“ („არაფერია უფრო არავერობული ან არა-

აციების

რთული
ე შეიძ-
ტურაში,
ნდივიდი
რეალი-
ფართო
ერთად.
ურობის
ურა შე-
პარგინა-
ა დღეს
კუთვნი-
ყოველ-
ქართვე-
ცივილი-
გან ზო-
განვითა-
ქლოსგან
რობების

მარგინა-
ვალსაზ-
კ იყოს,
თვე იხს-
ების სა-
ადგილი
ზოგადო-

ასავლუ-
რობა ის,
ლურ სა-
საერთო
ება, მაგ-
ულაია ის
მლებზეც

ავლეთზე,
(განსა-
ლმხედვე-
ბიერებას
ღისხმობთ
ეთი მხო-
დაოდ და-
მემკვიდ-
როსათვის
ი). მისგან
ავებს ე-წ-
რაც გუ-
უთარ კე-
ს დაკის-
ატრონზე“
ი ან არა-

დასავლური, ვიდრე კარგი „პატრონის“ თუ „მფარველის“ ძიება“).⁵ უნდა აღინიშნოს, რომ ცხოვრებისადმი ასეთი პოზიცია მყარადაა ფესვგადგმული სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ყოფის სამ მნიშვნელოვან სფეროში: 1. „პატრონი“ - სახელმწიფოს მფარველი, 2. სახელმწიფოს მმართველი, როგორც ქვეყნის „პატრონი“ და 3. მშობელი, როგორც ცალკეული ინდივიდის „პატრონი.“

ეს ყველაფერი უკავშირდება ჩვენი კულტურის კიდევ ერთ ძირითად მახასიათებელს - „დედის ხაზს.“ ეს არის უპირობო სიყვარული, რომელსაც დამსახურება არ სჭირდება. „მამობრივი სიყვარულისაგან“ (ტიპიურია დასავლეთისათვის) განსხვავებით, მშობელს შვილი ეყვარება და იზრუნებს მასზე, მიუხედავად მისი სიავკარგისა. „დედობრივი სიყვარული ვრცელდება არა მხოლოდ მშობლებისა და შვილების ურთიერთობაზე, არამედ ნათესაობაზე, მეგობრებზე და ორივე სქესს ახასიათებს.“⁶

ეს, თავის მხრივ, განაპირობებს კიდევ მრავალ განსხვავებას დასავლური ცნობიერებისაგან: სამართლიანობის, ვალდებულების გრძობის, ნებისყოფის განუვითარებლობას, უპასუხისმგებლობას, არაშრომის-მოყვარეობას, ნაწილობრივ არაპროფესიონალიზმს და მუდმივად მფარველის - „პატრონის“ ყოლის მოთხოვნილებას. ასევე ვიწროა „დროითი ჰორიზონტიც“ - არ ხდება ცხოვრების ხანგრძლივი პერიოდის რაციონალური დაგეგმვა.

კანონი, რომელსაც დასავლურ ფასეულობათა სისტემაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს, საქართველოში დიდი პატივისცემის საგანი არ არის. იგი არ განიხილება, როგორც ყველა ადამიანის ნებაზე მაღლა მდგომი კატეგორია. ამას ხელი შეუწყო კიდევ ერთმა, ასევე გამოკვეთილად არადასავლურმა, დამახასიათებელმა ნიშანმა - სწრაფვამ პერსონიფიცირებისაკენ ხელისუფლების, პოსტის, რეჟიმის, პარტიის ... და კანონისაც. შემაძლოა პერსონიფიცირებულია აგრეთვე მოვალეობის აღმნიშვნელი სიტყვა - „უნდა“ რაც, ფაქტიურად, „სხვისი“ სურვი-

⁵ ნოდია გ. შესავალი წერილი. // ჭკუა ვაისა-გან. თბ., 1994, გვ. IV.

⁶ ნიჟარაძე გ. საქართველო და ხმელთაშუაზღვისპირეთი. კულტუროლოგიური ნარკვევის კრებული. // კონფლიქტის ალტერნატივა, № 7-8, 1999, გვ. 8.

ლის გამომხატველია, „სხვისი“ ნების, კანონის თავსმოხვევად აღიქმება და, ბუნებრივია, გაღიზიანებასა და ურჩობის სურვილს იწვევს, მითუმეტეს ქართველებში, რადგან „თავნებობა ქართულ კულტურაში რეალურ და მნიშვნელოვან ღირებულებას შეადგენს.“⁷

შეიძლება სხვა მაგალითებიც მოგვეშველიებინა, მაგრამ, ვფიქრობთ, ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილი არგუმენტები განსაკუთრებით მნიშვნელოვან, ძირითად განსხვავებებზე მიუთითებენ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველო გარკვეულ მსგავსებას ამჟღავნებს (მნიშვნელოვან განსხვავებასთან ერთად) ხმელთაშუაზღვისპირულ (ევროპულ) კულტურებთან, მაგრამ არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის სახის განსაზღვრაში ამ უკანასკნელს არ უთამაშია მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი როლი. უფრო პირიქით, მან განიცადა გარკვეული ცვლილებები საერთო-ევროპულ სისტემაში ჩასართველად, თუმცა, რა თქმა უნდა, შეზღუდულად დანარჩენი დასავლეთისაგან განსხვავებული სპეციფიკური თავისებურებანი.

ის, რომ ქართული საზოგადოება არ არის დასავლური, არ ნიშნავს მის აღმოსავლურობას. ყოველივე ზემოთქმულის მიზანი იყო ის, რომ დაფიქსირდეს ქართული საზოგადოების დასავლურობის მტკიცების არარეალურობა და დაისვას კითხვა: - მაშ რა განაპირობებს ასეთ სწრაფვას დასავლეთისაკენ და ისიც არა მარტო დღეს, როდესაც ჩვენ ასე თუ ისე ვიცით, რას წარმოადგენს დასავლეთი, არამედ წარსულშიც, როცა პრინციპში არანაირი რეალური შეხება არ გვქონია მასთან?

დასავლეთი და ქართული ცნობიერება

როდესაც ამ საკითხზე ვსაუბრობთ, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ რელიგიური ფაქტორის მნიშვნელობა, თუმცა, ჩვენი აზრით, დასავლეთისაკენ მისწრაფება ქრისტიანობის მიღებამდე გაცილებით ადრე არსებობდა და სწორედ ამის შედეგი

⁷ ნიჟარაძე გ. პოლემიკური შენიშვნები ქართული კულტურის ზოგიერთი სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტის თაობაზე. // ჭკუა ვაისა-გან. თბ., 1994, გვ. 61.

იყო კონკრეტული ფაქტი - IV საუკუნეში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება.

ახლა ვცადოთ გავარკვიოთ, რამ განაპირობა ამ მისწრაფების გაჩენა.

პირველ რიგში გავიხსენოთ ის, რომ ქართველური ტომების განსახლების პირველად ადგილად მცირე აზიას, ანუ შემდგომში ქართული სახელმწიფოების დასავლეთ მხარეს ვარაუდობენ. ქართველურ ტომთა ნაწილის აღმოსავლეთით გადაადგილების შემდგომ იქ კვლავ განაგრძობდნენ ცხოვრებას ქართველური და მათი მონათესავე ეთნიკური ჯგუფები. შესაძლოა, ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ ქართველების თავდაპირველი სივრცითი ორიენტაცია გეოგრაფიულად დასავლეთისაკენ იყო მიმართული, სადაც მათ ეგულებოდათ თავდაპირველი სამშობლო და ნათესავი. მეტიც, ზოგიერთი მკვლევარი გაცილებით ადრინდელ პერიოდში ქართველურ ტომებს ხმელთაშუაზღვისპირულ კულტურულ ერთობაში ჩართულს ხედავს⁸ (მაგრამ ეს მოსაზრებები ეხება იმ პერიოდს და იმ საკითხს, სადაც კატეგორიული ტონი გამართლებული არ არის). დროთა განმავლობაში, შესაძლოა, ქართველებმა ცნობიერ დონეზე დაივიწყეს პირველადი მიზეზი, რის გამოც იყო მისი მხერა მიმართული დასავლეთისაკენ, მაგრამ მიზეზის დაივიწყებასთან ერთად ეს მიმართულება არ გამქრალა (გასათვალისწინებელია გენეტიკური მენსიურების მნიშვნელობის ფაქტორიც).

შემდგომ ეტაპზე ის მხარე, რომელიც ქართველის ცნობიერებაში აღიქმებოდა როგორც მონათესავე დასავლეთი (საპირისპიროდ მტრული აღმოსავლეთისა), განიცდის ბერძნული კულტურის მძლავრ გავლენას (კოლონიზაცია VIII-VI სს-ში). ამავე პერიოდში იგივე პროცესები მიმდინარეობს ჩვენთანაც, რაც განაპირობებს კულტურული ერთიანობის გრძნობის შენარჩუნებას და უფრო ღრმად დაახლოებას დასავლეთთან (ამ შემთხვევაში ეს ცნება გამოიყენება არა თანამედროვე პოლიტიკურ-გეოგრაფიული ან ცივილიზაციური გაგებით, არამედ ქართველთა განსახლების ადგილისათვის შედარებით-გეოგრაფიული სივრცის მნიშვნელობით). რომაულ პერიოდში ეს ორიენტაცია შენარჩუნებულ იქნა. არჩევანის გაკეთება რომის სასარგებ-

ლოდ განაპირობა არა რომთან კულტურული ერთობის ან ნათესაობის განცდამ, არამედ იმან, რომ ამ პერიოდში გრძელდება ადრევე დაწყებული ელინიზაციის პროცესი, რაც ქართველებისათვის არც უცხო იყო და არც მიუღებელი, ფაქტიურად ქართველებისათვის ვითარება არ შეცვლილა, ყოველ შემთხვევაში საქართველო მჭიდრო ურთიერთობას არ წყვეტს მცირე აზიასთან.

IV საუკუნიდან მცირე აზიაში ბიზანტიური პერიოდი იწყება. ბიზანტია თავისთავად, როგორც კულტურული ფენომენი, მეტად საინტერესოა, მაგრამ ამჯერად უნდა შემოვიფარგლოთ იმის თქმით, რომ ბიზანტიური პერიოდის განმავლობაში კულტურული სიტუაციის მკვეთრი ცვლილება მცირე აზიაში არ მომხდარა. აქ განსაკუთრებით მძლავრობენ მცირეაზიული და ბერძნული ელემენტები რომაულის შერევით, ასე რომ, გეოგრაფიული დასავლეთის ნათესაური აღქმა გრძელდება და ამ პერიოდში იგი ყველაზე ადვილი დასანახია. ასე გრძელდება ბიზანტიის დაცემასა და მცირე აზიაში ოსმალების გაბატონებამდე.

ამ საკითხთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოდ გვეჩვენება ერთი წყარო, რომელზეც მოკლედ შევჩერდებით. ბიზანტია-საქართველოს კულტურული ნათესაობის დამადასტურებელი შეიძლება მრავალგვარი იყოს: არქიტექტურული თუ ფერწერული სტილი, ჰიმნოგრაფიული და ჰაგიოგრაფიული ძეგლები და სხვ. მაგრამ ძალიან იშვიათია ისეთი ტექსტები, სადაც აშკარად ჩანს ამ სიახლოვის გაცნობიერება.

ცნობილია 554 წელს ბიზანტიელი სარდლების მიერ ლაზიკის მეფე გუბაზის მკვლელობის ფაქტი. VI ს. ბიზანტიელ ავტორს - აგათია სქოლასტიკოსს აღწერილი აქვს ამ მკვლელობის შემდეგ მოწვეული საზალხო კრების მსვლელობა, სადაც მიმდინარეობდა დავა ლაზიკის შემდგომი პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხზე. ქრონიკის ტექსტიდან ცნობილია ორი გამომსვლელის - აიეტისა და ფარტადის მიერ წარმოთქმული სიტყვები, რომლებსაც ხშირად მოიხსენიებენ, როგორც ქართული ორატორული ხელოვნების შედეგებს. ამჯერად გვინტერესებს ფარტადის სიტყვა, რომელიც ჩვენთვის მეტად საინტერესო მასალას შეიცავს.

ფარტადის სიტყვის წარმოთქმის შემდეგ გადაწყდა ბიზანტიასთან კავშირის შენარჩუნება. შევჩერდებით მის ძირითად

⁸ გორდეზიანი რ. ბერძნული ცივილიზაცია. ნაკვეთი I. თბ., 1988.

არგუმენტებზე და მათ მიმდევრობაზეც, რაც არანაკლებ საინტერესოდ გვეჩვენება:

არგუმენტი 1. „სპარსელების მხარეზე გადასვლა მაინც არ იქნება სასარგებლო: არავინ არ მიიჩნევს საჭიროდ მივიღოთ და გავიზიაროთ ის აზრი, თუ იმათ (რომაელებმა) ჩაიდინეს უკანონობა, აუცილებელი იყოს ჩვენც გამოვეთხოვოთ მშობლიურ წესებს (ხაზგასმა აქაც და ქვევითაც ჩემია - თ.კ.) და იმ ვერაგებს კი არ გამოვუცხადოთ ჩვენი გულისწყრომა, არამედ თვითონ მოვიპოვოთ ამგვარივე სახელი.“⁹

არგუმენტი 2. „უმართებულო იქნებოდა, ჩემის აზრით, და ამასთან ერთად მიზანშეუწონელიც ერთი ან ორი კაცის დანაშაულის გამო შევსწყრომოდიოთ საზოგადოებრივ კანონებს, რომელთა დაცვა აგვიღია ჩვენს თავზე, და ასე იოლად შეგვეცვალა მთელი სახელმწიფო წყობილება და ცხოვრება, რომელთაც მშვენივრად შევეგუეთ.“¹⁰

არგუმენტი 3. „ყველაზე უფრო უწმინდური საქმე ის იქნება, რომ ასეთი საქციელით (სპარსელებთან დაკავშირებით) ჩვენ შევბღალავთ მართლმორწმუნეობას და წმინდა საიდუმლოთა უმწიკვლოებას.“¹¹

არგუმენტი 4. სპარსელებმა ნებაც რომ დაგვართონ ვიცხოვროთ ჩვენი საზოგადოებრივი და რელიგიური კანონებით, „სულ ერთია - მაინც არ ექნებათ ჩვენს მიმართ კეთილი განწყობილება და ნდობა: მათი მოპყრობა ჩვენდამი ვერაგული და არასაიმედო იქნება და მარტო სარგებლიანობის თვალსაზრისით გამოანგარიშებული. ადამიანები ვერ იწყნარებენ ხოლმე აზრთა სხვადასხვაობას და მაშინაც კი, როდესაც გაჭირდება ან რაიმე, მოპირდაპირის მიერ ჩადენილი კეთილი საქმე აიძულებს მათ კავშირში ყოფნას, მათ შორის ნდობა არასოდეს არ არის მტკიცე, ეს შეიძლება იყოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მათ შორის აზრთა ერთიანობაა.“¹²

არგუმენტი 5. „... დავუშვათ რომ სპარსელები თავისი ხასიათით სანდონი და მტკიცენი არიან და ჩვენთან დადებულ პირობებს ყოველთვის შეასრულებენ... მაინც ჩვენი ძალები საკმარისი არ იქნება იმისა-

თვის, რომ ჩვენი განზრახვა სისრულეში მოვიყვანოთ და სპარსელების მხარეზე გადავიდეთ. როგორ შევძლებთ ჩვენ სხვების მხარეზე გადასვლას, როდესაც თავზე გვადგანან რომაელები.“¹³

როგორც ვხედავთ, ფარტადის მიერ წამოყენებულ არგუმენტებში ხშირად ვხვდებით: „მშობლიური წესები“, „საზოგადოებრივი კანონები“, „სახელმწიფო წყობილება და ცხოვრება“. ყოველივე ამას თანამედროვე ადამიანი ერთი სიტყვით აღნიშნავდა - კულტურა. როგორც ჩანს, ლაზიკას ის ბიზანტიასთან მსგავსი ჰქონია. სწორედ კულტურული განსხვავება მიაჩნია ფარტადის სპარსელებთან კავშირის წარუმატებლობის წინაპირობად (არგ. 4). ფარტადის სიტყვაში ბევრია ორატორული ნიუანსი, გამიზნული მსმენელის დასარწმუნებლად, მაგრამ არგუმენტების თანმიმდევრობა მაინც უდაოდ საყურადღებოა. მშობლიური წესები, ბიზანტიასთან საერთო საზოგადოებრივი კანონები (რომელთაც მშვენივრად შევეგუენ), რელიგიური ფაქტორი, სპარსული კულტურის უცხოობა და ბოლოს, გამოუვალი მდგომარეობა - „თავზე გვადგანან რომაელები“ (ამ არცთუ ისე უმნიშვნელო ფაქტორის ბოლოში მოქცევა, ალბათ, ფარტადის თავისი პოზიციისათვის მომგებიანი ვითარების შესაქმნელად დასჭირდა).

რეალური საფუძველი ქართულ ცნობიერებაში დასავლეთის მონათესავედ აღქმისა გაქრა მას შემდეგ, რაც დაეცა ბიზანტიის იმპერია, რომელიც განასახიერებდა კიდევ „მონათესავე დასავლეთს“. საქართველოს იმ სივრცესთან, რომლის წიაღშიც ჩამოყალიბდა დღევანდელი დასავლური საზოგადოება, ფაქტიურად, არავითარი კავშირი არ ჰქონია, თუ არ ჩავთვლით ჯვაროსნული ომების პერიოდში ასეთი კავშირის დამყარების არშემდგარ შესაძლებლობას. მიუხედავად ასეთი უცხოობისა, ქართულ ცნობიერებაში მაინც ჩამოყალიბდა უტოპიური სტერეოტიპი „ახლობელი დასავლეთისა“. საინტერესოდ გვეჩვენება ერთი მონაკვეთი გიორგი მთაწმინდელის თხზულებიდან „ცხოვრება იოანესი და ეფთვიმესი“: „... განიზრახა ნეტარმან მამამან ჩვენმან იოვანე, რათა აღიღოს ძე თვისი და რავდენნიმე მოწაფენი და ივლტოდის სპანად ... რამეთუ ასმიოდა, ვითარმედ ქართველნი არა-მცირედნი ნათე-

⁹ ქართული მჭევრმეტყველება. ძეგლები და მასალები. თბ., 1958, გვ. 111.

¹⁰ იქვე, გვ. 113.

¹¹ იქვე, გვ. 113.

¹² იქვე, გვ. 113.

¹³ იქვე, გვ. 114.

საენი და ერნი მკვიდრ არიან მუნ.¹⁴ ასეთი გადაწყვეტილება, შესაძლოა, ბიზანტიისათვის ალტერნატივის გამოძებნის სურვილით იყო ნაკარნახევი, რაც სავსებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ იმ პერიოდში საქართველო-ბიზანტიის შორის კულტურულ-პოლიტიკურ სფეროში არსებულ დაძაბულ ვითარებას. თვითონ რწმუნას, რომ ქართველებს „ნათესავნი“ ჰყავთ ესპანეთში, როგორც ჩანს, ანტიკური ტრადიცია უმყარებდა საფუძველს.

შემდგომ პერიოდში ჩვენ ვხედავთ მუდმივ სწრაფვას რეალურად უცხო და უცნობი დასავლეთისაკენ. XVIII ს. ბოლოს რუსეთთან დაკავშირება იყო უკანასკნელი გზა, როდესაც ყველა სხვა შესაძლებელი და უფრო სასურველი ვარიანტი ევროპასთან პირდაპირი დაკავშირებისა კრახით დამთავრდა (ასეთი ფაქტი საქართველოს ისტორიაში, შეიძლება ითქვას, უკვე მეორედ მოხდა: ამავე საუკუნის დასაწყისში სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში წარუმატებელი მოგზაურობის შემდეგ გადასახლდა ვახტანგ VI მთელი თავისი ამალით რუსეთში).

თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც კვლავ დადგა არჩევანის გაკეთების აუცილებლობა, ვხედავთ იმას, რაც სავსებით მოსალოდნელი იყო - მზერა კვლავ ფასეულობრივი სისტემით, ცხოვრების წესით და ცნობიერებით უცხო დასავლეთისაკენაა მიმართული, რამაც გამოიწვია „თავად საზოგადოების რეზისტენტულობა იმ ცვლილებებისადმი, რომლისკენაც დეკლარირებული სახით თითქოს მიისწრაფვის.“¹⁵

დასავლეთისადმი, როგორც მონათესავე სივრცისადმი განწყობის ჩამოყალიბების ზემოხსენებული მიზეზი არა ერთადერთი, არამედ ერთ-ერთი შეიძლება იყოს. ამასთან, უეჭველად, მოქმედებდა ის ფაქტორიც, რომ რუსეთთან ან აღმოსავლურ სამყაროსთან (რომელთანაც ბევრი რამ საერთო გაგვაჩნია) მკვიდრო ურთიერთობის პირობებში აშკარად და მძაფრად საგრძნობი გახდა მათთან არაიდენტურობა, მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტორსაც, რომ მტერი მუდამ აღმოსავლეთიდან

მოდიოდა და არც რუსეთისაგან გვახსოვს ბევრი სიკეთე.

* * *

ყოველივე ზემოთქმული, ანუ ის, რომ ქართულ კულტურას დღესდღეობით ძნელად თუ მოვითავსებთ დასავლურ სივრცეში, არ ნიშნავს იმას, რომ პერსპექტივაში ჩვენთვის ესოდენ სასურველი ერთობა განუხორციელებელია ან, განხორციელების შემთხვევაში, ჩვენს თვითმყოფადობას საფრთხე ელის. სულაც არა. თუ ადრე მიაჩნდათ, რომ „მოდერნიზაცია სხვადასხვა ინსტიტუციონალურ სფეროში დამოკიდებულია ყველა ტრადიციული ელემენტის ნგრევის ხარისხზე ან ტოლფასია ასეთი ნგრევისა,“ ახლა პირიქით, ფიქრობენ, რომ „წარმატებული მოდერნიზაცია შეიძლება წარიმართოს ტრადიციული რეგულაციის ზოგიერთ ელემენტზე დაყრდნობით“ და რომ „თანამედროვე“ საზოგადოების მყარი ფუნქციონირება დიდად არის დამოკიდებული შესაბამისი ტრადიციული წანამძღვრების არსებობაზე, მათ გამოყენებასა და თანამედროვე სისტემაში ჩართვაზე.“¹⁶ ასეთი წარმატებული მოდერნიზაციის მაგალითად ზშირად, სავსებით სამართლიანად, მოჰყავთ იაპონია. საქართველოს, განსხვავებით იაპონიისაგან, რომელსაც, მიუხედავად უდიდესი სხვაობისა, რაღაც „მონათესავე სული“ გააჩნდა დასავლეთთან (შრომისმოყვარეობა, დისციპლინა, ასკეტურობა, ნებისყოფის განვითარება), ნაკლებად აქვს „ტრადიციული წანამძღვრები,“ რომლებიც გააადვილებდნენ დასავლური ცივილიზაციის მიღწევების გადმონერგვას ჩვენს ნიადაგზე. ეს კი სხვა არაფრის მანიშნებელია, თუ არა იმისა, რომ ქართულ კულტურას გაცილებით მეტი „შრომა“ მოუწევს დასავლურ სამყაროში ინტეგრირებისათვის, რაც გამოიხატება მეტი ადაპტაციური მექანიზმების გამომუშავებასა და, ა. ტონინის ენით რომ ვთქვათ, წამოჭრილ „გამოწვევებზე“ სწრაფი და ეფექტური „პასუხების“ მოძებნაში. ეს, შესაძლოა, ძალიან სასარგებლო აღმოჩნდეს ერთგვარად „გაზარმაცებული“ ქართული საზოგადოებისათვის, რომელიც საუკუნეების მანძილზე არა იმდენად საკუთარი ძალების კონცენტრირებით იყო დაკავებული, რამდენადაც ყოვლისშემძლე მფარველის ძიებით.

¹⁴ გიორგი მთაწმინდელი. ცხორება იოანესი და ეფთვიმესი. // ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. თბ., 1978, გვ. 234.

¹⁵ ჩიტაშვილი მ. ღირებულებათა სისტემა საქართველოში. 1996. // ახალი პარადიგმები, № 1, 1998, გვ. 116.

¹⁶ Эйзенштадт Ш. О неопределенности термина "традиция." // Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия. М., 1998, с. 239.